

de néha azért mégis? Hiszen az ötvenes évek nyíltan politikai szelekciója éppen nem izmosította az oktatás színvonalát. Vagy a "bukásmentes iskola". Mit gondoljunk a bukásmentes iskolában megtestesülő "szocialista humanizmus" hatásáról a színvonalra? Talán nem ártott volna a könyvben végigvonuló egységes és lendületes gondolati ívről néha le-lelépni, és elidőzni egy-két részletnél.

Egy másik hiány: a kevesebb történelmi tudással rendelkező vagy értelmiségi létét most kezdő olvasó enyhe bizonytalanságban marad, és nem érti pontosan, hogyan is kapcsolódnak a panaszok a szelekcióhoz? Ha egyszer már a múlt században felismerték az eltömegesedés hatását, miért panaszkodnak róla még a két háború között is? Hiszen egy uralkodó politikai elitnek egyszerű ezt megoldani, csak elhatározás kérdése: több tanulót nem vesznek fel, több iskolát nem építenek. Talán csak néhány, a két részt összekötő mondat hiányzik arról, hogy a múlt század közepétől a népesség növekedése, a társadalom gazdasági struktúrájának átalakulása következtében micsoda roppant tömegnyomás keletkezett, amely ellen legfeljebb kapálódzni lehetett, de kitérni előle nem. Hogy ennek következtében vált uralkodó, és az államéletet is átható szellemi áramlattá a liberalizmus. Hogy ha már egyszer a liberalizmus hatotta át a törvényhozást, akkor nehezen lehetett volna gátat vetni a tömegigények kielégítésének, hiszen aligha lehetett volna megakadályozni, hogy feltörekvő, és pénzzel is rendelkező csoportok akár maguk építsenek iskolákat maguknak, és így tovább. Ennek az alaphelyzetnek a megvilágítása nagy segítséget jelentett volna a panaszok és a szelekció összefüggésének megértésében, az egész könyv értelmezésében.

Mindez nem von le Lukács Péter könyvének alapvető érdeméből: szakítani tudott egy bejáratódott gondolati pályával, új kérdéseket vetett fel, és ezekre megtalálta a választ is.

Befejezésül, ismerve a könyvterjesztés sanyarú helyzetét, kötelességemnek érzem felhívni a figyelmet arra, hogy a könyv beszerezhető – ha nem is egyszerűen úgy, hogy az ember betér az első újtába akadó könyvesboltba, és megveszi. Megrendelhető az Educatio Kiadónál (Budapest 1395, Pf. 427), kapható a Studium Akadémiai Könyvesboltban, az Írók Könyvesboltjában és az Egyetemi Könyvesboltban.

Lukács Péter: Színvonal és szelekció
(EDUCATIO, Budapest 1991)

ANDOR MIHÁLY

Mi is mozgatja az olvasót? És merre?

(Nagy Attila: Keresik életük értelmét?

Olvasás – könyvtár – szocializáció című könyvéről)

Vigyázat, a recenzens elfogult! Abban a műhelyben (a Könyvtártudományi és Módszertani Központ olvasáskutatási részlegében) érezte magát otthon 17 évig, ahol ez az opusz is született, s így akarva-akaratlan a sorok között is olvas. Most mégis arra próbálok szorítózkodni, ami az olvasó számára is felfedett. A mindössze 140 oldalas, megle-

hetősen szerény kiállású és meglehetősen drága könyvecske főcíme akár hitbuzgalmi olvasmányt is hirdethetne, pedig "csupán" egy hiteles mű megnevezése. A nagyot kérdező cím nem annyira műfajról, inkább a szerző beállítódásáról árulkodik. Ugyanis egy "pontosan, szépen" megírt olvasásszociológiai munkát olvashatunk, melyben kevés a filozofálás, és még pszichológus énjét is eléggé (szerintem túlságosan is) visszatartja a szerző. A főszereplő és a nagy kérdés alanya az olvasó, aki ebben a könyvben gyermek, kamasz és ifjú; a fontos mellékszereplők a szülők és a könyvtáros; a dráma díszlete az elmúlt évtizedek Magyarországa. Amelyből több is van, tehetjük hozzá, erről győz meg az első – az egyik legizgalmasabb – fejezet.

Az "erős katolikus hagyományokkal a szekularizációs tendenciáknak többé-kevésbé ellenálló" Vas megye és a "hajdani mezőgazdasági jellegét máig jobban őrző, protestáns gyökerekkel rendelkező" Hajdú-Bihar megye ítéveseit mérkőztette meg olvasásban a szerző 1988-ban. A választás szerencsés, habár nehéz lenne eldönteni, melyik régió szekularizáltabb. Egy bizonyos, Vas megye valamivel közelebb van Európához. Kiderül, előnyére. A szerző szerint a szülők iskolázottsága (is) visszaköszön az eltérő olvasási szokásokban, az olvasmányszerkezetben. (Hozzáteszem – és nem Nagy Attila ellenében –: az iskolák iskolázottsága is!) De még milyen látványosan! A Vas megyei gyerekek többfelét, több ismeretterjesztő könyvet, több verset, több újdonságot, több értékes irodalmat és több klasszikus gyermekirodalmat stb. stb. olvasnak. Esetenként többször többet, mint azt a szüleik végzettségében tapasztalható különbség alapján sejteni lehetne. "Keleten" például négyszer akkora a képregények aránya a kedvenc olvasmányok között, mint "nyugaton", "nyugaton" két és félszer nagyobb az iskolai könyvtárat használók aránya mint "odaát", a Vas megyei gyerekek kétszer nagyobb része beszélget szüleivel könyvekről, mint a másik csoportban. Az, hogy a posztmaterialista értékek és vallásosság nyugaton szerepel nagyobb súllyal a célértékek között, úgy vélem, oka is, következménye is az ottani intenzívebb olvasásnak. Ha a szekularizációt nem egyszerűen a spirituális értékek visszaszorulásának, hanem egy olyan megváltozott helyzetnek fogjuk föl, amelyben a vallás immár nem hatalmi pozícióból, hanem versenyban hat, Magyarországot pedig egy olyan régióknak, ahol együtt hatott az új helyzetet teremtő elvilágiasodás és az értékromboló elvallástalanítás, akkor Nagy Attila leírása és magyarázata továbbgondolható.

A szerzőnek a felső tagozatosok olvasási kultúráját vizsgáló kutatása eredményeit közlétező fejezetből megtudhatjuk, hogy a szabadidő-tevékenységek élén 1977–78-ban már a televíziózás áll, s a tíz évvel azelőtti éllavas, az olvasás a 6. (szépirodalom), a 15. (ismeretközlő) és a 17. helyre (újság) szorul. Ami a perspektívát illeti, a kutató igen szellemes módszerrel érzékelteti, hogy túl sok jót nem várhatunk a jövőtől e téren, hiszen a "Hogyan képzeld el az életedet tíz év múlva?" kérdésre adott válaszokból egyfelől az derül ki, hogy "kocsira gyűjtők, vagy szalvétát" (mellesleg ez talán megfelelőbb címe lehetett volna ennek a könyvnek!), másfelől a munka sokkal erőteljesebben jelenik meg a jövő képernyőjén, mint az alkotás. Az olvasmányszerkezet alakulásából a szerző egyfelől az ízlés stabilitását, másfelől a kamasz olvasó infantilizálódását olvassa ki. A helyzet drámai (ha nem tragikus), hiszen a gyorsuló fizikai és szellemi érés lassuló érzelmi éréssel, romboló magatartási és viselkedési kultúrával párosul. És e drámai történelemből a tanár mint olvasmányközvetítő teljesen kiszorul. A fiúk és lányok olvasmányszerkezetét tanulmányozva egyfelől megnyugodhatunk, hogy a fiúk egészségesen fűs, a lányoké meg lányos. A kedvelt hősök férfi-nő arányát megismerve – a lányoknál

2:1, a fiúknál 100:1 a férfiak javára (ami csak részben tudható be az ugyancsak egyoldalú kínálatnak), viszont arra gondolhatunk, hogy a nőnek és férfinak teremtett és mindkét nem esetében animus–anima (Jung) lelkületű ember szellemi tápláléka talán nem éppen megfelelő keverékű. Más kutatók tapasztalatai alapján fiaink nem eléggé férfiasak, lányaink nem eléggé nőiesek, ami nyilván csak kisebb (vagy jóval kisebb) részben okolható az olvasmányélményekkel. Akárhogyis, Nagy Attila kutatási eredményeinek ismeretében hajlamos vagyok megerősíteni, hogy kamaszaink – akár mint olvasók, akár mint emberek –nem eléggé egészségesek.

A következő korosztály olvasási szokásait vizsgálva a szociológus megállapíthatja, hogy a szabadidő kitöltésében az évek során csökken az intellektuális tevékenységek szerepe, s hogy a szakmunkástanulók esetében az unaloműzés, a gimnazisták esetében az örömforrás az erősebb olvasási motívum. Újabb dráma: az időrendben legutolsó olvasmányok éllavasai az elsős szakmunkástanulóknál még Móricz, Fekete István és Jókai Mór, a végzősöknél már Rejtő, Dumas és Glut. Az is meghökkentő legalábbis elsősre, hogy az olvasási motívumok terén a gimnazisták és a szakmunkástanulók között csak mennyiségi az eltérés.

Külön is vizsgálja a szerző a 15–18 évesek motivációs bázisát, s – többek között – ezt állapítja meg: "Emlékezzünk csak, milyen kevéssé voltak fontosak a szeretet, a barátság, az igazság, a szabadság a korábbi felsorolásban! S most íme, a gyűlölet legfontosabb tárgyai épp a személyközi kapcsolatok szintjén bukkannak fel: képmutatás, irigység, veszekedés, erőszak, igazságtalanság, bűnözés. Úgy véljük, a két táblázat adatai kölcsönösen erősítik, kiegészítik egymást. Ha az igazság, a szeretet, a szabadság, a barátság fényesebb csillagként lehetne ott a fiatalok értékudatában, akkor talán a gyűlölet tárgyai között több objektív (háború, étel, ital, betegség, halál, rossz környezet), s kevesebb szubjektív elemet találhatnánk." Azt hiszem, másféle – nem feltétlenül Nagy Attiláénak ellentmondó – következtetés(ek) is elindíthatók ebből a felfedezésből. Például az, hogy a kapcsolat (amely Buber szerint a "kezdetben volt"), vagyis a kapcsolat hiánya mégiscsak nagyon fontos ezeknek a fiataloknak. (Magam egy ugyancsak a hetvenes években végzett, ugyancsak olvasásszociológiai kutatásomban azt tapasztaltam, hogy a magyar középiskolás diákok számára a magány, a reménytelenség, az igazságtalanság, a megaláztatás, a rossz lelkiismeret, a betegség, a gyűlölet, a nyomor és a család a legrosszabb rossz dolgok.) Ennek a fejezetnek a talán legérdekesebb felfedezése az, hogy a magyar 15–18 évesek átlagától csak a pannonhalmi és a debreceni egyházi iskolák diákjai, a hatvani városi könyvtár rendezte olvasótábor hasonló korú résztvevői és a budai József Attila (elit) gimnázium diákjaink értékrendje tér el markánsan, a posztmaterialista értékek irányában. "Feltétlenül jelezniük kell, hogy sem az olvasótábori csoport, sem az átlagosnál jobb fővárosi gimnázium végzős tanulóinak esetében nem a keresztény világszemlélet (feltehetően nem vallásos diákokról van szó e két csoportban: az üdvözülés mindkét csoportban utolsó a rangsorban), hanem csupán a humán értékek (személyiség és közösség értékek) iránti vonzalmuk, nyitottságuk, tudásszomjuk, az olvasás iránti fokozott érdeklődésük volt a közös nevező." Lehet. Valószínű. Én azért mégis tovább firtattam volna az eltérő világnézetű rendhagyók konszenzusának titkát, görcső alá tettem volna a vallásos és a "világi" humanizmusok hasonlóságát. Ami azért is fontos lett volna, mert ez a kutatási eredmény mára alaposan felértékelődött, ugyanis, úgy vélem, gomolygó pluralizmusunk egymástól különböző és mégis egy irányban ható értékes másságai reményünk egyik oka lehet. (Azt is megkockáztathat-

tom, hogy a szóbanforgó olvasótábor értékrendje a keresztény értékrend egy világiás (kriptokeresztény) variánsa. Ami pedig a József Attila Gimnáziumot illeti – mint "közeli ismerőse" – a legrosszabb időkben is jónéhány keresztény tanárral működő iskolát látok benne, a jócskán szekularizálódott főváros keresztény vonásokkal máig jellemezhető mikromiliójében.

A többi írás is értékes: a kissé bombasztikusan hangzó és mégis igaz "a jó könyvtár a demokrácia és a humánus szabadegyeteme" kijelentéssel befejeződő Szocializáció és a könyvtár és az 1988–89 fordulójáról tudósító, politológiai ihletettséggű Helyi társadalom és a könyvtár című is. Kár, hogy a végszó túlonúl visszafogott ahhoz képest, hogy a szerző e könyvében jócskán túllőtt a célon. Vagyis tette a dolgát, mint életünk értelmét kereső értelmiségi. Túllőtt a célon, hogy olvasói is kedvet kapjanak ilyesmire: olvasni, értelmezni, továbbgondolni azt, amit Nagy Attila ebben – a felelős kiadói ráció által erősen megkarcsúsított és a rút kiskacsa jelmezébe öltöztetett – könyvecskében asztalunkra tett.

(Nagy Attila: Keresik életük értelmét? Olvasás – könyvtár – szocializáció Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertan Központ, 1991)

KAMARÁS ISTVÁN

A magyarságtudomány kézikönyve

A hungarológia (magyarságtudomány) fogalma viszonylag rövid története ellenére többféle értelmezést ért már meg. A tudomány eddigi kutatóit összekötő kapocs nem elsősorban azok szellemi rokonságában kereshető, hiszen számtalan áramlat képviselői vettek részt a magyarságtudomány névvel összefoglalható diszciplína művelésében. Felfogásukban az a közös vonás, hogy a hungarológiát mindannyian több tudományágat magában foglaló tudományegyettesként értelmezik. (Kivéve talán Bibó Istvánt, aki óvott a szaktudományos ismeretek közvetlen politikai hasznosításától, és Németh Lászlót, aki inkább erkölcsi, mint szaktudományos oldalról közelítette meg a kérdést.)

A magyarságtudomány kutatási körén belül ma kitapinthatóan két fő áramlat különíthető el, legalábbis tudományelméleti szempontból.

Az egyik irányzat azt vallja, hogy a nemzetiség-(magyarság)tudomány a különböző társadalomtudományi ágazatok összességének összehangolt művelését jelenti, amelyben a kutatások középpontjába a nemzettel-magyarsággal kapcsolatos kérdések vizsgálata kerül. (Für Lajos definíciója.) E felfogás szerint a magyarságtudományban helyet kell kapnia az ún. "kemény" társadalomtudományoknak is (szociológia, statisztika, jogtudomány stb.).

A második – Kósa László szerkesztő által is képviselt – irány főképpen a humán tudományok módszereivel igyekszik egy népcsoport (jelen esetben a magyarság) legfőbb jellemzőit összefoglalni. A magyarságot a történelem folyamán kialakult egyéni kultúrája különbözteti meg más népektől, függetlenül attól, hogy mely állam keretei között él – vallja ez a felfogás –, így kultúrkörébe természetesen beletartoznak a határon túl élő magyarok is. A kulturális összetartozást leginkább a közös nyelv használata tarthatja